

16-29 mart 2023-cü il

Hər bir xalqın mərasim folklorunun bəzəyi onun bayramlarıdır. Dünyada bayramı olmayan xalq olmadığı kimi, əcdadlarımız da özünün zəngin və geniş tarixi ərzində silsilə bayramlar yaratmışlar, bayramlar xalqın ritual və mərasim folklorunun ən əsas göstəricisidir. Xalqın yüksək mənəvi əxlaqi dəyərləri, etik-estetik düşüncəsi, bəşəri duyğuları, humanizmi bayramlarda öz əksini tapmışdır. Tipindən asılı olmayaraq, bayramlarda xalq özünün bütün mənəvi-əxlaqi dəyərlərini ifadə edir.

Qırxa yaxın bayramı olan xalqımızın bütün bayramlarının hamısı bizə gəlib çatmışdır. Onların bir çox arxiotipi milliliklərdə itib-batmış, yeniləri ilə əvəz olunmuş, bir qismi isə müxtəlif xalqların bayramları ilə çarpazlaşmışdır. Tamam unudulub gedən bayramlarımız da var, unudulmaqda olanı da. Hələlik milli bayramlarımızın üç tipindən danışmaq mümkündür, birincisi mövsüm mərasimləri, yeni əmək həyatının başlanması, ilin fəsiləri ilə bağlı keçirilən bayramlardır. İkincisi məişət həyatını əks etdirənlərdir. Üçüncü isə dini bayramlardır.

Birinci qrupa daxil olan bayramlar əsasən Xıdır Nəbi ilə başlayıb, Gül, yaxud Güləkən bayramı ilə başa çatır. 20-yə qədər bayramı əhatə edən bu bayramların ən böyüyü "Novruz"dur. "Xıdır Nəbi" bayramı. "Xıdır Nəbi" türk tayfalarının bir sıra başqa bayramları kimi bolluq, firavan yaşayış etiqadları ilə bağlı meydana gəlmişdir. Bu bayramda əski inanclarımız, ulu əcdadlarımızın təbiətin müqəddəs ünsürləri ilə bağlı mifik və yarımmifik dünyagörüşü əks olunmuşdur.

"Xıdır Nəbi" fevralın birinci ongünlüyünün sonunda girir və üç gün davam edir, fevralın 9-11-i (yeni təqvimlə) günlərində keçirilir. Babalarımız belə ölməz bir həqiqətə, mifik dünyagörüşünə inanmışlar ki, insan həyatının əzəl yaşayışı üçün ulu Tanrının yaratdığı dörd müqəddəs ünsürün - Suyun, Odun, Yelın (havanın) və Torpağın hər ilin başlanğıcında təzələnməsini təntənə ilə qarşılamalı və bayram etməlidirlər. Yalnız müqəddəs dördlüyə bəslənən etiqad insanları xoşbəxtliyə, bolluğa və firavanlığa qovuşdura bilər.

Bu bayramda təbiətin müqəddəs ünsürlərinə inam və etiqad əks olunur. Su və torpaq kultu bayramın əsas atributları kimi bütün mərasim və ayinləri bəzəyir. Su etiqadını müqəddəs tutanlar elə onun arxasınca Xıdır Nəbini axtarmağa çıxır ki, o, özü ilə su bolluğunu yaratsın. Ağ atlı Xıdır Nəbinin gəlişiyə dağın, meşənin, torpağın, düzün ağ örpəyə bürünməsi bir olur. Xıdır Nəbinin Ağ atının durnağı dəyən torpaqda il boyu sudan korluq çəkən olmur. Çəsmələrin, çayların gözü qururmuş, yazda ağ yağış yağır, yayda "qurtdoğanlar" adamlara su həsrətini unutturur. Əski etiqadlara görə, qar, çovğun da özü ilə bolluq gətirir, torpağı tə-mizləyir. Xalqda belə bir inam vardı ki, forpaq "ölməyə", yenidən "dirilməz". Torpağı isə yalnız Xıdır Nəbinin Ağ atının durnağında gələn sərt şaxtalar öldürə bilərdi. Onun "dirilməsi" isə suyun dəyişməsi (istiləşməsi), istinin artması, havanın qızması ilə başlayardı.

Üç gün davam edən "Xıdır Nəbi"nin birinci günü Xan Xıdır, ikinci günü Rəiyyət Xıdır adlanır. Bu günlər bayramın və ümumiyyətlə, qışın ən sərt günləri hesab olunur. Üçüncü gün isə Çillənin ən soyuq günü kimi Çillə Xıdır adlanır. Adamlarda belə bir inam yaranır ki, "Xan Xıdır" özüylə nə qədər qar, çovğun, şaxta gətirsə, torpağı nə qədər bərk dondursa, bir o qədər xeyir-bərəkət artar, "ölüb dirilən" torpaq əkinçinin üzünə daha bol nemət gətirər. Bayramın "Rəiyyət Xıdır" günü xalq arasında geniş keçirilirdi, çünki özü ilə bərəkət, bolluq, firavanlıq gətirirdi. Üçüncü gün - "Çillə Xıdır" isə Günəş və istilik etiqadları ilə bağlı idi.

İLİN ƏZİZ GÜNLERİ

"Xıdır Nəbi" bayramı, eyni zamanda hələ qədimlərdən maldarlıq, qoyunçuluq, əkinçilik görüşləri ilə zəngin olmuş, qışın çətin günlərində insanların bir-birinə əl tutmaq, çörəyi, urvası tükənməmişlərə kömək göstərmək mərasimə da xidmət etmişdir.

"Üçüncü gün" cütçü və əkinçilərin şəxsində torpağı becərən, yer şumlayıb əkin əkənlər tərif olunardı. Ağ atının belində gələcək Xıdır Nəbinin əlinə odlu məşəl olacağı güman edilirdi. Onun torpağı isidən odla yanaşı, ulusa Günəş və Su, adamlara sağlamlıq gətirəcəyinə də inam bəslənərdi. Mərasimdə əkinçi, cütçü və saya nəğmələri oxunar, xalq Xıdır Nəbiyə söz qoşardı. Bayramın hər üç günündə cavanlar əkin yerlərindən keçib Xıdır Nəbini axtarmağa gedərdi. Onlara "Xıdırçı" da deyərdilər. Xıdırçılar səhər açılmamış Xıdırın (bəzi rayonlarda Xızının) əllərində məşəl gəzərdilər.

"Xıdır Nəbi" nəğmələri içərisində "Xan Xıdır gələsindir", "Xan Xıdır atdı gəldi" və başqaları diqqəti cəlb edir. "Qodu-Qodu"; "Gudu-gudu" variantlarında yayılmış nəğmələrdə də Xıdır Nəbi ilə bağlı motivlər ifadə olunur.

Bir sıra başqa bayramlarımız kimi, "Xıdır Nəbi"nin də məramı eli, ulusu, mahalı qışdan yazı salamat çıxarmaq, insanların bir-birilə mərhəmətli və rəhmli rəftara çağırmaq, ən əski etiqad və inancların müqəddəsliyini tanımaq olmuşdur. Azərbaycan xalq bayramları içərisində "Şum bayramı", "Səpin bayramı", "Xırman bayramı", "Küm bayramı", "Saya bayramları", "İsfəndərməz bayramı", "Güləkən bayramı", "Əyəsər bayramı", "Xır bayramı" və s. hələ islam görüşlərindən əvvəl mövcud olmuşdur. Mərasimlərlə bayramların ən böyüyü isə Novruz bayramı idi.

Novruz bayramı. Azərbaycan türkləri çox əzəli çağlardan əcdadlarının yaranış və törənişi, əski maldar və əkinçilik görüşləri, zaman və fəsil anlayışları, bolluq və firavanlıq istəkləri ilə bağlı silsilə bayramlar yaratmışdır. Bu bayramları zaman keçdikcə daha əzəli ayin, etiqad, ənənə və mərasimlərlə, oyun və nəğmələrlə, yallı və rəqslərlə bəzəyib tarixin yaddaşına həkk etmişlər. Yüzliliklərdə dolub, türkün vətən və torpaq uğrunda cəngavərlik savaqlarında bu bayramların şirin nəğməsinin bəndi unudulmuş, rəngi solmuş, nəqşi pozulmuş da olmuşdur.

Lakin xalq bu bayramları unutmamış, zaman keçdikcə daha çoxun bir yaradıcılıqla nəğməsinin pozulmuş ahəngini, sözünün unudulmuş bəndini cilalamış, onu mənəvi varlığının daha qüdrətli rəqsi, yallısı, oyunu, tamaşa-

si ilə bəzəmişdir. Türkün bayramları bayramdan-bayrama təzələnməmiş, zinetlənmiş, daha geniş torpaqlara, uluslara, ölkələrə yayılmışdır. Türkün bayramına gələn qonşu ellər onun min bir adət-ənənəsini, mərasimini özü ilə aparmış, türkün bayramını öz elində öz bayramı kimi qoruyub saxlamış və onu böyük təntənə və toy-büsatla keçirmişdir. Türkün belə böyük, ulu bayramlarından biri də hər il köhnə təqvimlə fəvradin ayının 7-8-9-da, yeni təqvimlə mart ayının 20-21-22-də keçirilən Novruz bayramıdır.

Əski maldarlıq, əkinçilik, bolluq, firavanlıq etiqadları və təqvim görüşləri ilə bağlı keçirilən bu bayram haqqında məlumatlar tarixin ulu yaddaşlarında yaşamaqdadır. Ən əzəli məlumatlar isə bizə əski türk mifləri vasitəsilə gəlib çatmışdır. Bayramın yaranması ilə bağlı bizə gəlib çatan miflərin birində bayramın keçirilməsi belə təsvir edilir: "Oğuz oğlu qışdan yaman qorxardı. Ona görə də ilin üç fəslində qışa yaman tədarük gərərdi. Bir il qış uzun çəkdi. Oğuz oğlunun azuqəsi qurtardı. Çarəsiz qalan Oğuz oğlu böyük Çillənin otuzuncu günü bayıra çıxdı ki, yeməyə bir şey tapıb gətirsin. Nə qədər gəzdirdi, dolandı, heç nə tapmadı. Saqqalı buz bağladı, əli-aşağı dondu. Kor-peşman evə qayıdanda yolda bir qurd balasına rast gəldi.

- Oğuz oğlu, bu qarda-boranda haradan gəlirsən?, - deyər qurd balası soruşdu. Oğuz oğlu başına gələn əhvalatı danışdı. İlin aylarından geyləndi. Dedi ki, elə ay var yaxşı dolanırdı, elə ay var acından qırılırdı. Ayları təriflədi, ayları yamanladı. Qurd balası dedi:

- Ey Oğuz oğlu, qabaqdakı yolayrıcında səni bir sürü qoyun, bir qucaq sünbül, bir də əl dəyirmanı gözləyir. Onları alıb apararsan. Qoyunu kəşib ətini yeyərsən. Yunundan cəhərdən ip əyirər, özünə paltar tikərsən, dərisini tikib əyninə geyinərsən. Sünbülün dəninəni də əl dəyirmanında çəkər, unundan çörək bişirərsən. Yazda çıxarsan. Ancaq sənə verdim əmanətlərdən gərəkdir muğayət olasan. Sünbülün və qoyunu gərəkdir özün artırsan. Quzuları gözünün üstündə saxlayıb böyüdəsən. Sünbülün dəninəni yerə səpib onu alının təri ilə suvarasan. Dedi ki, sənə əmanət verdim, yaşamaq sənə üçün çətin olacaq. Oğuz oğlu yol ayrıcına gəldi. Qurd balasının dediklərini götürüb gətirdi. Qışı kefi kök dolandı. Yazda sürünün dağlara yaydı, sünbülün torpağa səpdi, gecə-gündüz sürülərin, sarı sünbülün qulluğunda dayandı. Oğuz oğluna bir bolluq üz verdi ki, gəl görəsən. O gündən Oğuz oğlu bütün ili işlədi. Qurd balasına rast gəldiyi

rüldü. El xanın qohumu olan Nüküz və Qıyan həmin il evlənmişdi. Hər ikisi arvadları ilə birlikdə bir düşmən bölüyünə əsir düşdülər. On gün sonra bir gecə onlar arvadları ilə birlikdə atlanıb qaçdılar...

Düşməndən qaçıb gələn heyvan sürülərini sürüb dağlara doğru irəliləyən Qıyan və Nüküz ailələri ilə dar bir yol tapıb dağları aşdılar. Bu yerlərə gəldiklə yoldan başqa bir yol yox idi. O yol isə bir keçinin belə çətin keçiyi təhlükəli bir keçid idi. Bu dağın çiğni ilə gəlib çatdıqları yer cənnətə oxşayırdı. Gurultu ilə axan sular, qalın meşələri, at beli hündürükdə otları, çəmənlikləri, müxtəlif ov heyvanları vardı. Bu gözəl yerə Ərgənaqon (Ərgənakon) adını verdilər...

Dörd yüz il sonra Qıyan və Nüküzün soyundan olanlar Ərgənakondan çıxmaq üçün bir çıxış yolu aramağa başladılar. Amma yol tapılmadı. Bir gün bir dəmirçi gəlib belə dedi: "Mən keçid verəcək bir yol gördüm, amma orada dəmir mədəni vardır, bu dəmirin bir qat olduğunu sanıram. Onu əritsək, yol açılacaqdır." Dəmirçinin fikrini bəyəndilər. Əmr verib, hər kəsin odun, kömür gətirməsini istədilər. Sonra dəmir dağın lazımı yerinə bir qat odun, bir qat kömür düzdülər. Dağın üstünü, sağını, solunu odun, kömürle doldurdular. Yetmiş dərindən körük düzəldib yetmiş yerdə qurdular. Atəş yarıb körüklədilər. Tanrının gücü ilə dəmir əridi və yüklü bir dəvə keçəcək qədər yol açıldı. O ayı, o günü, o saatı intizarla gözləyib, bir gün oradan çıxdılar.

O gün bayram sayıldı. Göy türk-lər bu bayramı hər il keçirirlər."

AMEA-nın müxbir üzvü, Professor Azad Nəbiyev

İqtisadiyyat qəzeti, №11-12 (12-18 mart 2004)

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
AUDİTORLAR PALATASI

"Novruz gələcəyə inam hissi aşlayır, könuillərdə ən ali duyğuları oyadır, insanları daha xeyirxah, mərhəmətli və mehriban olmağa çağırır".

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev